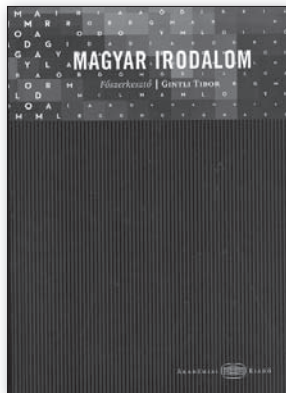

Ez a nagy költészetek sajátja. Aki klasszikus hangot, megmunkált formavereket, szokatlanul szép és szépségükben szokatlan képeket vár a kötettől, nem fog csalódní. Gergely Ágnes költészete, életműve két dolgot biztosan alátámaszt: a múlttal való folytonosság szükség-szerű voltát egyfelől, az önmagunkkal szemben felállított magas elvárások megkerülhetetlenségét másfelől. Persze csak ha komolyan vesszük hivatásunkat. Hogy ő mennyire így tesz, annak bizony-ságául álljon itt (még ha szerettünk is volna ellenállni a csábításnak, hogy ugyanazokkal a sorokkal zárjuk írásunkat, mint a könyv szer-kesztője a borítón) *A prédikátor álma* című versének utolsó strófája:

a por földdé lesz, mert úgy vala egykor,
a lélek az egy igaz Istené,
a szó, mint a szeg, erősen leverve,
és megy a vers az ítélet felé.

GINTLI TIBOR (SZERK.)
Magyar irodalom

Akadémiai Kiadó
Budapest, 2010

Szűts Zoltán

AZ IDEÁLIS OLVASÓ KERESÉSE

A közelmúltban az Akadémia Kiadónál Gintli Tibor szerkesztésében megjelent *Magyar irodalom* című kötet régi igényt próbál kielégíteni: a magyar irodalom olyan áttekintő elbeszélését igyekszik nyújtani,

amely a folyamatos előadásmódot és az elbeszélés nyitottságát egy-szerre valósítja meg. A „Spenót” óta, azaz mintegy négy évtizede nem született olyan összefoglaló igényű munka, amely az átfogó pillantás lehetőségét igyekezett felkínálni az olvasónak. *A magyar irodalom története* című nagyszabású, háromkötetes munkát például mind a szűkebb szakma, mind a szélesebb olvasóközönség tanulmánygyűj-teményként értékelte. Ez a fogadtatás azt jelzi, hogy a szerkesztők ambíciójával ellentétben a közönség egy hagyományos műfaj, a tanulmánykötet kronológiai sorrendet érvényesítő változataként azo-nosította a háromkötetes művet. Mindez arra utal, hogy a magyar irodalom története iránt érdeklődő közönség a tudatosan vállalt tö-redezetség radikális változataival, az elbeszélés menetébe nagy sza-kadásokat iktató előadásmóddal szemben inkább a folyamatos narrá-ciót alkalmazó történetet preferálja.

Amikor a *Magyar irodalom* szerzői emellett a megoldás mellett döntöttek, a könyv előszavának tanúsága szerint nem akartak lemondani a korszerűség követelményéről sem. Azaz nem akarták az álta-luk előadott történetet az egyedül lehetséges elbeszélés tekintélyelvű pozíciójába helyezni. Ma már aligha gondolhatja bárki, aki az iroda-lomtudomány utóbbi évtizedekben tapasztalható hazai mozgásait akár csak nagy vonalaiban is követte, hogy a magyar (és ugyanígy a világ-) irodalom történetének lehet egyetlen helyes, igaz elbeszélése. Az ilyen feltétlen tekintélyre számot tartó vállalkozások fölött eljárt az idő. A történet minden elbeszélése csak egy a lehetséges változatok közül, melyek egyaránt létjogosultak lehetnek. Hogy azok-e vagy sem, alapvetően a megvalósult művek minősége, a bennük megjelenő közelítésmód összetettsége dönti el. Elvi képtelenség a magyar iroda-lomnak olyan történetét elmondani, amely a legfontosabb szempon-tok birtokában a hazai irodalom egészének történetét hiánytalanul adja elő. Az átfogó pillantás igénye tehát nem lehet azonos a teljesség holisztikus ideáljával.

Sikerült-e megvalósítani a új irodalomtörténeti kézikönyv-nek e kettős célkitűzést, az átfogó kép nyújtásának szándékát és az előadott történet „egy lehetséges változat” voltát szem előtt tartó előadásmódot? Ha elsőként az áttekintés igényének érvényesülését vizsgáljuk, azt válaszolhatjuk, hogy sikeres volt a vállalkozás. Olyan könyvet vehet kezébe az olvasó, amely nem csupán részproblémákat tárgyal, hanem az adott korszak átfogó képét is felrajzolja. Bátran fellapozhatják a kötetet azok az egyetemi hallgatók, akik még nem

rendelkeznek egy-egy irodalomtörténeti korszak átfogó ismeretével; olyan vezérfonalat kapnak, melynek segítségével szerzők, művek és problémák tágabb kontextusba illeszthetők, s az izolált ismeretek rendezett szerkezetet nyerhetnek.

Persze több ponton kérdőjelek is illeszthetők a kötet megoldásai mellé. Az egyik probléma az arányok kérdése. Míg például a régi magyar irodalomról szóló rész egészéről az az olvasó benyomása, hogy jó érzékkel találta meg a terjedelmi arányokat, addig néhány kisebb egységről ez aligha mondható el. A Vitéz János és Janus Pannonius halála utáni latin nyelvű irodalmat tárgyaló fejezet túlságosan is részletes az egykötetes irodalomtörténet műfajához mérten, míg például Zrínyi Miklóst szinte kizárólag csak a *Szigeti veszedelem* költőjeként tárgyalja a könyv, s e téren is inkább egyetlen problémára koncentrálna, mint az átfogó jellemzésre. A Balassit és Zrínyit tárgyaló fejezet inkább a tanulmány, mint a kézikönyv műfajának normáját követi. A klasszikus magyar irodalmat tárgyaló nagy fejezet kapcsán elmondható, hogy kiválóan rajzolja meg a műnemek és műfajok térképét. Szerkezete ezen a téren talán a legvilágosabban valósítja meg koncepcióját, a poétikai alakulástörténet bemutatását. Ugyanakkor számos esetben olyan, nem túl jelentős szerzőket is viszonylag részletesen tárgyal, akikre egy egykötetes irodalomtörténetben véleményem szerint inkább csak említés szintjén lenne érdemes kitérni. Másfelől néhány kiemelkedő alkotó kapcsán kifejezetten hiányérzet marad az olvasóban. A Vörösmarty lírájával foglalkozó szakaszok például még akkor is vázlatosnak és töredékesnek hatnak, ha tudjuk, hogy a műnem- és műfaj történet nem vállalkozhat az életművek átfogó bemutatására. Néhány esetben a műértelmezések túlságosan is terjedelmesre sikerültek, Bácsmegey „öszve-szedett” leveleinek például öt oldalt szentel a kötet, miközben a 20. század első felének irodalmáról szóló részben Tóth Árpád költészetéről mindössze három és fél oldal olvasható. A klasszikus és a modern magyar irodalom esetében szembeötlő, hogy a két fejezet máshol húzza meg a tárgyalásra érdemesített szerzők nagyságrendjét. Míg a klasszikus irodalomról szóló részben a szélesebb olvasóközönség előtt jószerével ismeretlen alkotók is előfordulnak, a modern irodalmat tárgyaló szakaszban hiába keressük olyan szerzők nevét, mint Dzsida Jenő vagy Nagy Lajos. Ezen a téren meglehetősen zavaróan hat a léptékek eltérő volta.

A modern irodalmat tárgyaló szakasz az átfogó kép igényének megvalósítására sajátos eljárást választott. A műfajok, beszédmodok

alakulástörténetének elbeszélését nem annyira explicit formában, mint inkább látens módon valósította meg. Látszólag portrék követik egymást, melyek azonban egy-egy szerző jellegzetes poétikai megoldásait veszik sorra. Lehetséges, hogy szerencsésebb lett volna olyan eljárást alkalmazni, amely explicitebbé teszi a beszédmodok alakulásáról vallott elképzeléseket. A közelmúlt irodalmát és a kortárs irodalmat bemutató szakaszok sikeresen vállalkoznak az áttekintő jelleg megvalósításra. Néhány furcsa döntéssel azonban itt is szembesülünk. Szabó Magda regényeiről például szó sem esik, miközben Tábori György – aki jelentős drámáit német nyelven írta – önálló, igaz csupán bekezdésnyi terjedelmű fejezetben szerepel.

Ha most a korábban felvetett kérdéskör második elemére térünk rá, s azt firtatjuk, mennyiben tudja a könyv jelezni, hogy nem olyan elbeszélést nyújt, amely az igazság birtokában szólal meg, azt mondhatjuk, hogy ezen a téren sem vall kudarcot a szerzői-szerkesztői szándék. A kötet nem törekszik arra, hogy egyetlen homogén elbeszélés képzetét keltse. Az egyes fejezetek, illetve az egyes szerzők tárgyalásmódja nem leplezi azokat a különbségeket, amelyek a közelítésmódok és nézőpontok között mutatkoznak. A könyv szerkezetét legjobban egy hasonlattal szemléltethetjük: olyan, mint némely modern regény narratív struktúrája, mivel a történetet nem egyetlen elbeszélő előadásában, s nem egyetlen látószögből ismerjük meg. Persze az irodalomtörténet nem szépirodalom – még ha bizonyos eljárásai érintkeznek is egymással. Megőrizhető-e egy ilyen szerkezetben a kellő koherencia, amely egy tudományos munkától elvárható? Ezt megítélésem szerint az dönti el, hogy a megszólaló beszédmodok és irodalomértelmezések mennyiben párbeszédképesek egymással. Ezen a téren a kötet elbeszélői szövegeinek összetartozása biztosítva van. Valamennyien egy olyan generáció, az irodalomtörténészek harmincas-egyvenes korosztályának a képviselői, akiknek az irodalomról alkotott felfogása, esztétikai elvárásai és tudományértelmezése közel áll egymáshoz.

Egy fontos és dicséretes tényre hívnám fel a figyelmet: láthatóan közös meggyőződése a szerzőknek, hogy a korszerű tudományosság és a közérthető értekező nyelv korántsem zárják ki egymást. Fel tűnő az a gazdaságosság, ahogy a szaktudomány terminusait kezelik. Beszédmodjuk előzékeny az olvasóval szemben, nem használnak definiálatlan fogalmakat, ügyelnek arra, hogy gondolatmenetük kellőképpen kifejtett és követhető legyen. Nem teszik próbára az olvasók

türelmét a szakzsargon öngerjesztő mutatványaiával, a szellemi teljesítményt nem egy exkluzív szaknyelv megszólaltatásában látják, hanem az érvelés meggyőző voltában. Láthatóan egy demokratikus tudományfogalom elkötelezettjei, akik megpróbálják minél szélesebb közönség számára hozzáférhetővé tenni tudományos eredményeiket. Az is összeköti az egyes fejezetek elbeszélsmódját, hogy igyekeznek az irodalom-olvasás élményszerűségét közvetíteni. Jól érzékelhető törekvésük, hogy az irodalomtörténetet ne valamilyen száraz stúdiumként állítsák olvasóik elé, hanem a művekkel és problémákkal való találkozás eleven színtereként. Mindez persze csak úgy lehetséges, ha az értelmezések mögött is valódi olvasmányélmény áll. A szerzők láthatóan frissen újraolvasták azokat a szövegeket, amelyekről írtak, nyoma sincs a rutinból megoldott feladatoknak, az „állandó műsor” leadásának. Vélhetőleg ennek köszönhető, hogy a *Magyar irodalom* élvezetes olvasmány; olyan részeket találhatunk benne, amelyekkel nem értünk egyet vagy amelyeket akár elhibáztoknak is tartunk, de poros, unalmas szakaszokat aligha.

Az irodalomhoz való viszony hasonló volta ugyanakkor önmagában még nem garancia arra, hogy az egység és a különbözőség kényes egyensúlya minden esetben meggyőzően valósuljon meg. Az egyes nagy fejezetek szerkezetében olyan jelentős eltéréseket találunk, amelyek egy része belefér a történet sokszínűségét szem előtt tartó koncepcióba, más részük azonban nem tesz jót a kötet koherenciájának. Elfogadható módszertani különbség mutatkozik például azon a téren, hogy az adott korszak társadalmi, történelmi viszonyainak vizsgálása milyen kifejtettséget kapjon. Nem kifogásolható, hogy a régebbi korok esetében részletesebb az irodalom külső kontextusának bemutatása, hiszen bizonyos ismeretek híján a szövegek értelmezése elemi akadályokba ütközik. Annak jogosultsága sem vonható kétségbe, hogy a fordulat évét követő időszak és a Kádár-éra irodalomtörténetének bemutatása rendre összekapcsolódik a politikátörténet állomásainak jelzésével. Igaz ugyan, hogy a kötet szerzői a poétika-történetet választva az elbeszélés fonalául elsősorban az irodalom belső, autonóm mozgásainak nyomon követését vállalták, ugyanakkor a totális, majd a puha diktatúra éppen ezen autonóm mozgások érvényesülését gátolta meg vagy nehezítette. S azt is tudjuk, hogy egyes műfajok preferálása, átalakulása soha nem független az olvasói igényektől, melyeket sokféle, gyakran irodalmon kívüli összefüggések is befolyásolnak. Mindezek tudatában mégis úgy vélem, hogy a szer-

kesztő és a szerzők ezen a téren nagyobb koherenciára is törekedhetnek volna. A klasszikus irodalom esetében néha eltúlzottnak tűnik a művelődéstörténeti adatok mennyisége vagy a korszak politikai elveinek bemutatása. Ezzel szemben a 20. század első felének tárgyalása során szinte teljesen eltűnik az irodalmi teret körülölelő tágabb kontextus, ami még egy poétikai szempontokat előnyben részesítő kötet esetében is kissé egyoldalú megoldásnak tűnik. Ezzel szemben a 20. század közepével kezdődő szakasz mintha az indokoltnál erősebben kötődne a társadalmi kontextushoz. A poétikai vizsgálat immanensen irodalmi horizontja mellett egy másik közelítésmód, a kontextuális vizsgálat szinte egyenrangúvá válik.

Az említett fenntartások ellenére nem kétséges számomra, hogy a *Magyar irodalom* szerzőinek tollából jelentős munka született. Olyan kézikönyv, amely nemcsak oktatási célokra alkalmas, de tudományos értelemben is jelentős teljesítmény. Évtizedek után végre levehetünk a polcra egy olyan könyvet, amely úgy segít eligazodni a hazai irodalom jelenségei között, hogy egyszerre kínálja fel a rendszerben látás lehetőségét és hagyja érvényesülni saját olvasói tapasztalatainkat. Amely készséges, de nem tolakodó beszélgetőtársként osztja meg velünk saját álláspontját, és nem követeli meg, hogy ezt a véleményt kőbe vésett igazságként fogadjuk el. Ez azt is jelenti, hogy a könyv olyan „ideális olvasót” feltételez, aki nem azt várja el a szövegtől, hogy az minden tekintetben saját álláspontját igazolja, hanem egy izgalmas beszélgetésre számít, melynek során a partner úgy fejt ki megalapozott véleményét, hogy azzal nem kell teljes mértékben azonosulni. Az igazi beszélgetőtárs nem a saját álláspontját akarja visszahallani, hanem a másik véleményére kíváncsi.